

Don Giovanni és Jób

„Nem. Nem. Nem.”

Mozart: *Don Giovanni*

Büntetlen, megátalkodott bűn és vezeklő, bűnbánó ártatlanság. A szerelem istenítése és Isten szerelme. Szexualitásmentes erotika és vallástalan hit. Mindez egyetlen rövid eszmefuttatásba sűrítve, bravúros stílus- és formaérzékkel, műfaji többszólamúsággal megkomponálva, ez *Kierkegaard Az ismétlés* című műve.

A klasszikus európai filozófiai hagyományt tartva szem előtt, ez a mű semmiképpen nem nevezhető filozófiainak. Még annyira sem, mint Nietzsche, Foucault vagy Lao-ce művei, mivel *Az ismétlés* esetében nem pusztán arról van szó, hogy stílusa, formája nem felel meg a klasszikus európai filozófiai mértéknek, hanem inkább arról, hogy több műfajt is magába olvaszt, a levélregénytől az esszén keresztül a tiszta filozófiai spekulációig. Helyenként pedig a csábítás, az erotika területén kalandozik olyan ártatlan frivolitással, melyet a francia szakírók is megirigyelhettek volna.

Vajon lehetséges-e az ismétlés a létező léte folyamán? – teszi fel a kérdést Constantinus Constantinus, és nemcsak, hogy nem kap rá rögtön adekvát választ, de még azt sem tudja/akarja megmondani, hogy mit is ért az ismétlésen, minek kellene lennie mint ismétlés. Előadása kétségkívül megnyerő és hangzatos, de alapjában véve nem más, mint az emlékezés, a remény és az ismétlés elkülönítése. Olyan bravúrral, mely megkíméli önmagát a definiálástól, vagyis azt már megtudhatjuk, hogy az ismétlést kell választanunk a reménykedés és az emlékezés helyett, ha meg akarunk felelni a magunkról kialakított jó képnek, de arról még mindig fogalmunk sincs, hogy mi az az ismétlés tulajdonképpen. Véleményem szerint Constantinus Constantinus is így van ezzel, ezért aztán elbeszélésbe fog a filozófiai-pszichológiai fejtegetés helyett, ami – úgy tűnik – nem megy túl jól neki. Annál inkább sikerül a történet fonalát gombolyítania. Egy – elméleti – de Sade márki képességeivel rendelkező tanácsadó jóbarátként ajánlja fel önzetlen segítségét ifjú társának a csábítás művészetében. Igen, a csábításában, mert a szerelem művészetéről nem hiszem, hogy lehetne ilyen fennköltséggel és magasztossággal, ilyen „atyai” módon beszélni. Pszichológiai kísérletezőből egyszerű kerítővé változik, s előbb ilyen minőségében sül fel, majd tanúi lehetünk saját sikertelen kísérletének is, mellyel ismételni próbál, pontosabban olyat tesz, amiről azt hiszi, hogy talán az az ismétlés.

A műfajokat sűrítő gondolkodóművész számára természetesen kínálkozik itt a levélregény, mint lehetőség a folytatásra. Ezt azonban megelőzi egy filozófiai fejtegetés a szerencsétlen Constantinus Constantinus tollából, mintegy felvezetve azt a részt, mely a levelekből bontakozik ki előttünk, s amely talán a mű leghangsúlyosabb, megállapításait tekintve a legfajsúlyosabb része. Méltó párja a körülbelül egy időben keletkezett *Félelem és reszketés*nek. A jóbi sors egzisztenciálfilozófiai elemzése ez a rész, szépirodalmi stílusban, levélformában megjelenítve. Több és kevesebb, mint egy *Jób könyve* elemzés, úgy, ahogy az említett *Félelem és reszketés* sem adekvát interpretációja Ábrahám vagy Don Quijote történetének, a történetükről szóló szövegeknek. (Megjegyzem, a „Félelem és reszketés” tulajdonképpen idézet a *Jób könyvéből*.) Ezt az interpretációs módszert magyar nyelven valószínűleg Hamvas Béla honosította meg. Jellemzője, hogy a zseniális meglátások, korrekt megállapítások Montaigne esszéinek megfelelő hangvételi szövegkörnyezetbe vannak ágyazva.

Túlzott egyszerűsítés lenne, és nevetséges az a következtetés, miszerint ezáltal emberközbe kerülnek a gondolatok. Sokkal inkább egy olyan tendenciáról van szó, amely az európai kultúra folyamatát szemmel követve könnyen átlátható. A felvilágosodással és a német klasszikus filozófiai iskolákkal kimerült, véget ért az a magabiztos értelmezési-világértési rendszer, mely az által érezte magát biztonságban, hogy nem a már meglévő külső-belső *rendhez* igazodott, hanem erről a rendről szerzett percepcióit igazította az általa alkotott *rendszerhez*, mely ily módon tökéletesnek tűnt. Azonban éppúgy, ahogy Beethoven, Hegel is kiábrándult a napóleoni léptékű biztonságból, és ki-ki a maga módján kezdte keresni a kiutat a válságból, mely bár mindig adott volt (ahogy ez később kiderült), Maja fátyla azonban csak ekkor lebbent le róla. Hegel Nietzsche előtt kijelenti, hogy Isten halott (nietzschei pátosz nélkül), Beethoven pedig nemes egyszerűséggel áthúzza III. szimfóniájának ajánlását, melyet Napóleonhoz írt, és *Eroicának* nevezi el művét.

A világ, a rend látására, láttatására új irányokat kell találnia a gondolatnak, és Kierkegaard az elsők között talál rá erre az útra, az esszéisztikus hangnemre, s teszi ezt úgy, ahogy se előtte, se utána senki, egy magabiztos kéz nagyvonalú szintézisével.

Az *ismétlés* központi részét tehát a névtelen ifjú költő levelei adják, mely leveleket Constantin Constantinus közlésében ismerhetjük meg, egyúttal az előtte és utána álló szövegtesteket úgy is értelmezhetjük, mint a közreadó kommentárját.

Az a *Jób könyve* értelmezés, mely itt olvasható, valószínűleg egyedülálló az irodalomban. Elsőként azért, mert egy *Don Giovanni*-párhuzamba van helyezve, hogy ezáltal alkalmazhatóvá váljék a fiatalember egzisztenciális fejtegetéseinek illusztrálására, másodsorban pedig azért, mert éppen itt, ebben a Jób-kommentárban kapunk választ arra, hogy mi is az az *ismétlés*. És lehetséges-e egyáltalán? Jób pályáját kell tehát bejárunk a levelek szerzője szerint ahhoz, hogy megvalósíthassuk a földi körülmények között legkövetesebb *ismétlést*. A nagy *ismétlő* ugyanis Jób. Don Giovanni magatartása Mozartnál patetikus ugyan, tragikus magasságba emeli hőstét a zeneszerző, de éppen Constantin Constantinus nevetséges berlini kalandja leplezi le Don Giovanniiban a sántánit. Azáltal, hogy a don quijotei humor szintjére állítja az ilyesfajta próbálkozást az *ismétlés* megvalósítására. Egyrészt nevetségessé válik Don Giovanni felkiáltása, a „Nem. Nem. Nem.”, másrészt megszüntetve megőrződik, magasabb szintre kerül, és már Jób mondja köréje telepedett három barátjának, minden pátosz nélkül, olyan egyszerűen, ahogy Hénoch beszélt az angyalokkal, vagy ahogy Švejk beszél majd később a stupid katonatisztekkel. Ez a „Nem.” tulajdonképpen *Igen*. Az isteni rend *igenlése*. Nem a félelem és gyávaság, hanem az istenfélelem és a hit szeretete miatt. Következetes alkalmazásával visszafordíthatatlan folyamat indul meg, mely visszahelyezi a mindenkori Jóbot az őket megillető helyre a világban, helyreállítja itt a földön a kizöklent időt, és ezen az időn kívül üdvtörténeti elégtételt nyújt.

Ebben a művében Kierkegaard még nem dolgozta ki ezt a problémát, tudniillik, az idő problémáját, de ez számára itt is fontos kérdésként jelentkezik. Hiszen Jób bőségesen visszakap *mindent* Istenétől, amit elvett tőle, hogy próbára tegye; kivéve halott gyermekeit. Az *idő* múlása, pontosabban *elmúlása* jelentkezik itt az elmúlás képében.

A bűnbeesés pillanatában az ember számára véget ért az a „Kezdet”, amiről Szent János evangélista beszél, és beecsöppent a történeti időbe, melyben éppen ezért az *ismétlés* sohasem lehet teljes. Ezt hivatott jelezni Kierkegaard szerint a gyerekek, mint önálló, szabad akaratú bíró egzisztenciák elvesztése. Hiszen nemcsak Jóbot fosztják meg gyermekeitől, hanem gyermekeit is megfosztják halálukkal szabad akaratuk gya-

korlásától, sorsuk megélésétől. Ez az igazi probléma, mellyel a névtelen fiatal költő tulajdonképpen küzd, és amely számára mint a boldogtalan szerelem jelenik meg, mivel ő nem úgy veti fel a kérdést, mint idősebb barátja, Constantin Constantinus, aki a csábítás művészetéről szóló előadásával tulajdonképpen azt próbálja posztulálni, hogy az igazság érdekében feltétlenül hazudnunk kell, hanem számára az idő problémájában tulajdonképpen a halál, a földi tökéletlenség jelenik meg, az az erő, mely mindent mulandóvá tesz, és ezáltal szüntelenül megakadályozza, hogy a bennünk élő ideákat, belső rendet ki tudjuk vetíteni a külvilágra, hogy közvetíteni tudjuk a *más* felé, ezáltal esélyt adjunk az ismétlés megvalósításának. Jób ezt a problémát felismerte, és megtalálta a helyes magatartást. Ezért olyan végtelenül egyszerű, és ezért olvassa újra és újra történetét az ifjú költő. Azt hiszi ugyanis, hogy Jób történetének megértése a szövegben rejlik, vagyis a szöveg tanulmányozásával elsajátítható az értelme. Azonban sokkal inkább egy olyan megértésről van szó, melyről Heidegger értekezik. Olyan megértésről, mely mindenkor mint létmegértés jelenik meg és az időben bontakozik ki, az egzisztencia megsemmisülése, a halál felé irányulva.

Tehát furcsa helyzet áll elő. Az olvasó immár tudja, hogy mi az az ismétlés, amelyről itt szó van. Arról is van elképzelése, hogy ez mennyiben valósulhat meg és hogyan, azonban az, aki erre rámutatott, éppen egzisztenciális lényegéből adódóan képtelen a végső konklúziót levonni. Azaz: az olvasó *belép* a műbe, és olyan új helyzetbe kerül, ahonnan nézve a levelek írója *kívül* áll az ismétlés problémáján és annak megértésén, holott az ő segítségével jutottunk el oda.

Most érkezett el az idő arra, hogy felülvizsgáljuk szegény Constantin Constantinusról alkotott véleményünket. Egyúttal választ keressünk arra a kérdésre, hogy mi volt Kierkegaard szándéka, ezzel a Sancho Panzához és lovagjához egyaránt hasonlítható figurával.

Ő az, aki ki tud lépni a levél írójának nézőpontjából, pusztán azáltal, hogy narratológiaiag nem azonos vele. Ő az, aki levonja az olvasó számára és helyett a konklúziót az ismétléssel kapcsolatban, a levelek közlése előtt tézisként, később a levelek antitézisére való szintézisként. Hátravan még azonban a mű lezárása, az az akkord, mely által minden *újra* a helyére kerül. Azért a helyére, hogy a bejárt gondolati kör teljessé váljék, valamint azért, hogy az olvasó számára lehetőség nyíljon az értelmezésnek egy olyan módjára, melyre az ifjú költő valószínűleg nem volt képes éppen egzisztenciális helyzete miatt, pontosabban azért, mert *van* egzisztenciája. Persze, most megkérdezheti bárki, hogy hát az olvasónak nem lehet egzisztenciája? Ez badarság! „Az olvasó is ember.” Éppen erre mutat rá Kierkegaard az olvasó számára készült levelének hangvételel, mely először „poétikus”-nak nevezi az ideális olvasót, majd kiváló humorérzékkel felvonultatja az olvasók bestiáriumát, rámutatva arra, hogy bizony az a kedves olvasó, akihez levele szól, csak az ideák világában létezik, bár létezésére törekednünk kell, különösen akkor, ha ilyen olvasásra érdemes mű akad a kezünkben, mint amilyen Kierkegaard *Az ismétlés* című műve. (Ictus Kiadó Bt., 1993.)

Helemeden Lollán